

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

SAŠA KOLENC

**Psihološke posebnosti Jovanovičevih protagonistov v izbranih
dramah**

Diplomsko delo

Mentorica:izr. prof. dr. Mateja Pezdirc Bartol

Univerzitetni študijski program
prve stopnje: Slovenistika

Ljubljana, 2016

IZVLEČEK

Psihološke posebnosti Jovanovičevih protagonistov v izbranih dramah

V diplomskem delu sem sprva na kratko predstavila sodobnega slovenskega dramatika Dušana Jovanovića in njegov opus. Nato sem izbrana dela *Ekshibicionist*, *Zid, jezero*, *Karamazovi* podrobneje predstavila in na kratko obnovila njihovo vsebino. V dramskih besedilih se je pojavilo devet protagonistov, ki jih lahko označimo kot posebneže, obrobneže, zato bi lahko rekla, da odstopajo od družbene norme. S pomočjo strokovne literature sem izbrane posebnosti, ki sem jih opazila v navedenih dramah povezala z osrednjimi protagonisti iz izbranih dram. Ugotovila sem, da se dramske osebe spopadajo z duševnimi motnjami, in sicer akutno stresno motnjo, disociativnimi motnjami, patološko ljubosumnostjo, spolnim nadlegovanjem in v veliki meri s težavami, v katere jih je privedlo socialno okolje. Vse analizirane osebe se torej soočajo z motnjami, ki se v sodobni družbi danes zaradi stresa in skrbi vsakodnevno povečujejo.

Ključne besede: *Dušan Jovanović, sodobna slovenska dramatika, protagonisti, psihološke posebnosti, čustva, travme*

ABSTRACT

Psychological Peculiarities of Jovanović's Protagonists in Selected Dramas

In this bachelor's degree I first briefly presented Slovenian contemporary dramatist Dušan Jovanović and his opus. Then I presented the dramas I selected in close detail and summed up their contents. These dramas were *Ekshibicionost (Exhibitionist)*; *Zid, jezero (Wall, Lake)*; *Karamazovi (The Karamazovs)*. In these dramas there are 9 protagonist that could be labelled as mavericks and because of that they deviate from social norms. With the help of technical literature I connected the chosen peculiarities that I have noticed in the dramas with the main protagonists. I found out that those characters suffer from mental illnesses, their illnesses being acute stress disorder, dissociative disorder, pathologic jealousy, sexual harassments and mostly with the problems, brought to them by the social environment. All of the analysed characters so come across the disorders that are more and more common in today's society on account of stress and everyday worries.

Key words: *Dušan Jovanović, contemporary Slovene dramatics, protagonists, psychological peculiarities, emotions, traumas*

KAZALO VSEBINE

IZVLEČEK	II
ABSTRACT	II
1 UVOD	1
2 DUŠAN JOVANOVIĆ IN NJEGOV DRAMSKI OPUS	2
2.1 Predstavitev izbranih del	4
2.1.1 <i>Ekshibicionist</i>	4
2.1.2 <i>Zid, jezero</i>	6
2.1.3 <i>Karamazovi</i>	6
3 KARAKTERIZACIJA Z OZIROM NA PSIHOLOŠKE POSEBNOSTI PROTAGONISTOV	7
3.1 <i>Ekshibicionist</i>	8
3.1.1 Glavni protagonist Fred Miller	8
3.1.2 Socialna delavka Dorothy Jackson	13
3.1.3 Psihologinja Eva Stenpanowsky	15
3.1.4 Jimmy Pollack	16
3.2 <i>Zid, jezero</i>	17
3.2.1 Rudi	17
3.2.2 Lidija	18
3.3 <i>Karamazovi</i>	19
3.3.1 Svetozar Mitić	20
3.3.2 Olga Bizjak - Mitić	21
3.3.3 Branko Mitić	21
4 PRIMERJAVA OBRAVNAVANIH OSEB	24
5 SKLEP	27
POVZETEK	28
VIRI IN LITERATURA	29

1 UVOD

»Kadar te bo med življenjsko rastjo zgrabilo, da bi spreminjala napačne stvari v prave, se spomni, da je prva in najpomembnejša revolucija, ki jo je treba opraviti, tista v nas samih. Ena najnevarnejših stvari, ki jih lahko narediš, je, da se boriš za neke nazore, ne da bi si prej izoblikovala nazor o samem sebi.«

Susanna Tamaro

Danes, v 21. stoletju, so ljudje prezaposleni, saj nekateri službeno delo celo prinašajo domov in so tako še doma obremenjeni z njim. Takšna preobremenjenost začne voditi v težave, povezane z zdravjem, vpliva na preostale družinske člane in če posameznik ne začne delati na samemu sebi lahko vodi v resnejše težave, iz katerih ni lahko izstopiti. Starševska preobremenjenost se najbolj čuti na otroku, saj ta ne dobiva ljubezni, pozornosti in podpore, ki si jo želi. Začne se počutiti manjvrednega, kar vpliva na njegovo prihodnost. V Sloveniji je vse več družin, kjer starši svoje težave rešujejo z alkoholom, kar ima ponovno močan vpliv na otroke. Takšne težave pri večini ljudi vplivajo na psihično in duševno stanje, za kar imamo veliko psihiatrov, psihologov, ki nam pomagajo, da se s takšnimi stvarmi soočimo in jih premagamo. Protagonisti, v dramskih delih *Ekshibicionist*, *Zid*, *jezero* in *Karamazovi*, se prav tako soočajo z različnimi motnjami in težavami zaradi katerih izstopajo in se razlikujejo od svojih vrstnikov. Za analizo sem tako izbrala devet dramskih oseb, in sicer na podlagi njihovih psiholoških posebnosti, ki so me zanimale in sem si jih s pomočjo strokovne literature razložila.

Dramska dela, ki jih obravnavam v svojem diplomskem delu, si vsebinsko niso podobne, kvečjemu različne. Besedila združujejo protagonisti, ki jim je Jovanović izbral bolezni sodobne družbe. Ravno te bolezni oziroma motnje, s katerimi se soočajo dramske osebe v vseh treh delih, so me napeljale na misel, da jih analiziram s psihološkega vidika in pri tem ugotovim, s kakšnimi motnjami se soočajo posamezniki v dramskih besedilih, kakšni so vzroki, ki ljudi pripelje do takšnih vrst bolezni ter kako se z njimi uspešno spopasti.

V svojem diplomskem delu sem sprva predstavila avtorja in njegov dramski opus, nato pa sem navedla splošne podatke o besedilu ter napisala kratko vsebino vsakega dela. Glede na to, da se v vseh treh delih pojavljajo protagonisti z različnimi psihološkimi težavami, sem se

odločila, da si sprva te posebnosti oziroma predispozicije, ki vodijo k psihološkim težavam s pomočjo strokovne literature razložim in povežem z izbranimi protagonisti. Ravno strokovna literatura mi je bila v veliko pomoč, da sem prišla do ugotovitev na zgoraj zastavljena vprašanja.

Analizi protagonistov nato sledi njihova primerjava in medsebojne povezave. S pomočjo te lahko potrdimo dejstvo, da se vsi izbrani protagonisti spopadajo s psihološkimi težavami, nekateri bolj, drugi manj uspešno.

2 DUŠAN JOVANOVIĆ IN NJEGOV DRAMSKI OPUS

Dušan Jovanović je bil rojen leta 1939 v Beogradu. Leta 1951 se je preselil v Ljubljano, kjer je študiral angleški in francoski jezik na Filozofski fakulteti. Svoj študij je zaključil z gledališko režijo na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo. Najprej je delal kot gledališki kritik, nato pa je ustanovil Študentsko aktualno gledališče (ŠAG) in Gledališče Pupilije Ferkeverk. V začetku sedemdesetih let je deloval kot direktor in soustanovitelj Eksperimentalnega gledališča Glej, kasneje pa kot umetniški vodja Slovenskega mladinskega gledališča. Na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo je od leta 1989 predaval režijo (Ivanc 2006: 231).

V intervjuju na spletni strani *Dnevnika* je Dušan Jovanović povedal veliko o svojem življenju. Tudi sam je na lastni koži občutil, kako je biti drugačen, in sicer ko je v petnajstem letu starosti kot prišlek, priseljenc z očetom in mačeho prišel iz Beograda v Slovenijo. V šoli je bil takoj tarča posmeha, saj so ga žalili z bizanticem, kar pomeni Neslovenec, južnjak. Kasneje je še sam pogledal v slovar in videl, da žaljivka klečeplazen, hinavski človek. Tako so bili že v njegovem otroštvu razdeljeni na večvredne in manjvredne, kamor naj bi spadali nekulturni ljudje. Opisal se je kot nemiren otrok, ki je bil dostikrat objesten, divji in se je rad spuščal v pretepe. V osnovni šoli je celo dobil cvek iz vedenja. Hkrati pa je bil sramežljiv, krhek, prestrašen in introvertiran. Med vrstniki se je zaradi svoje drugačnosti počutil nesprejetega in ogroženega. Pravi, da bi mu danes rekli čefur. Svojega statusa bizantinca se je želel rešiti z odpravo srbskega jezika, saj ni hotel biti gledan kot tujec. Začel se je učiti slovenščino, saj se je hitel znebiti statusa prišleka, in sicer je imel največ težav pri slovenščini z vokali, naglaševanjem in sintakso. Do svojega dvajsetega leta se je zelo rad posluževal laganja. Lažnivca je označil kot nesrečnega človek, ki začne lagati, da bi se osrečil, ampak ga

laganje dejansko ne osreči. Večkrat si je očital, da je grd in nemogoč človek. Želel se je znebiti laganja in se ga tudi je, saj se ga sedaj v poznih letih ne poslužuje več. Na vprašanje, kaj mu pomenijo mladi, je odgovoril, da ga navdušujejo, saj v njih vidi talent, inteligenco, emocije in velika pričakovanja, ki hrepenijo po ustvarjalnosti. Vedno znova na svojih gledaliških delavnicah opazi njihovo nadarjenost. Je mnenja, da je iz generacije v generacijo njihova ustvarjalnost večja, kar je samo plus za gledališča.

Jovanovičev dramski opus obsega devetindvajset naslovov, ki jih lahko razdelimo v družbenokritično dramatiko, dramo absurda, ludistično, ironično ter intimno dramo. Uvrščamo ga med najbolj dejavne dramatike v sodobni slovenski dramatiki. Njegovo prvo delo nosi naslov *Predstave ne bo* in je bilo leta 1963/64 objavljeno v *Perspektivah*. Med kvalitetne pisce se je vpisal že v ludistični fazi oziroma obdobju, kjer mu je poseben pečat pustila igra kot »radikalna artistska ekshibicija« (Predan 1939: 165). V navedeno obdobje spadajo drame, ki so izšle leta 1970 in nosijo naslove *Norci*, *Znamke*, *nakar še Emilija*, *Življenje podeželskih plejbojev po drugi svetovni vojni ali tuje hočemo*, *svojega ne damo* (1981) ter *Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka* (1972). Naslednje leto je izšla TV drama *Avtostop* ter leta 1986 še ena TV drama z naslovom *Sonce za dva*. Leta 1974 je izšla knjižna izdaja *Pogovor v maternici koroške Slovenke*. Čez eno leto so v tiskani obliki zaživele *Žrtve mode bum-bum*, *Sobota dopoldne* (1976) ter *Generacije* (1977). Konec sedemdesetih let se je spustil v drugačen tok pisanja, ki ga je popeljal v svet političnih tabujev ter v večna vprašanja o posameznikovi usodi. Sem tako spadata drami *Osvoboditev Skopja* in *Karamazovi*, ki sta v knjižni izdaji izšli leta 1981. Naslednje leto je bila zabeležena prva uprizoritev *Hladna vojna babice Mraz*. Obe drami ter *Balkanska trilogija*, ki jo sestavljajo drame, ki so izšle leta 1997, *Antigona*, *Uganka korajže*, *Kdo to poje Siziifa* uvrščamo v družbenokritično dramatiko. Knjižna izdaja *Jasnovidka ali dan mrtvih* je izšla leta 1988. Dve leti za tem sta bili objavljeni drami *Don Juan na psu* ter *Še vedno ga ljubim*. Leta 1991 je napisal drugačno, z duhovno in družbeno podobo prežeto igro, ki jo je poimenoval *Zid*, *jezero* in jo uvrščamo v intimno dramo. Istega leta sta izšli še *Vojaška skrivnost* in *Viktor ali dan mladosti*. Skozi njegovo ustvarjanje je ves čas prisotno parafraziranje dramske literature. Igre, ki so v knjižni izdaji izšle leta 2004, *Karajan C*, *Klinika Kozarcky* ter *Ekshibicionist* pod psevdonimom O. J. Traven se dotaknejo humorja in človeške empatije. (Predan 2004: 165–166, Ivanc 2006: 231). Na spletnem portalu slovenskega gledališča *Sigledal* je zapisano, da je bila leta 2009

zabeležena prva uprizoritev *Spoved* in knjižna izdaja *Razodetja*. Na spletni strani *Drame* pa je objavljeno, da je leta 2013 izšla drama *Boris, Milena, Radko*.

V *Almanahu svetovni dnevi slovenske literature* sem zasledila, da je Jovanović leta 1979 prejel nagrado Prešernovega sklada in leta 1990 Prešernovo nagrado. Avtor je za svoja dramska besedila prav tako prejel Grumove nagrade, in sicer 1980 za dramo *Karamazovi*, 1990 za *Zid, jezero*, 1994 za dramo *Antigona* in leta 2002 za *Ekshibicionista*, ki je izšel pod psevdonimom O. J. Traven (Alojzija Zupan Sosič in drugi 2006: 38) Na spletni strani *Portal slovenskih pisateljev* je zapisano, da je Jovanović prav tako Borštnikov nagrajenec. Za dramske igre *Čarovnica iz Zgornje Davče*, *Kralj na Betajnovi*, *Spletka in ljubezen*, *Za narodov blagor*, *Don Juan na psu*, *Čakajoč Godota* in *Žrtve mode bum-bum* je prejel Borštnikovo nagrado za režijo, medtem ko je za dramske igre *Trevis iskanje izgubljenega časa*, *Zid, jezero* in *Žrtve mode bum-bum* prejel Borštnikovo nagrado za najboljšo uprizoritev v celoti.

2.1 Predstavitev izbranih del

2.1.1 Ekshibicionist

Delo je doživelo krstno uprizoritev 8. decembra 2001 v Mali drami SNG v Ljubljani. Avtor se je pod tekst podpisal s psevdonimom O. J. Traven, pod režijo pa s svojim lastnim imenom. Svojega imena ni želel razkriti niti na podelitvi Grumove nagrade, zato je jo prevzel ravnatelj ljubljanske Drame. Jovanovićevo ime se je razkrilo šele s knjižno izdajo v Beletrini. V *Gledališkem listu* je pojasnil svojo odločitev za izbiro psevdonima, ki se ga je poslužil zaradi strahu pred nekredibilnostjo scenarija na mednarodnem tržišču, če bi se podpisal kot Neameričan. Inspiracijo za delo je dobil po prebrani novici na strani črne kronike, ki je pripovedovala o razmerju med ekshibicionistom in socialno delavko. Jovanović je svoji zgodbi dodal še tri osebe in tako je začelo nastajati dramsko besedilo (Predan 2004: 174).

V *Delu* je bila objavljena kritika Blaža Lukana ob premierni uprizoritvi *Ekshibicionista* v SNG Drama Ljubljana, ki jo je naslovil *Igra o tistem, ki ga rad kaže*. Njegova kritika je bila pozitivna, na kar kaže njegov zapis »/.../ ekshibicija uprizoritve v Mali drami se izpolni v obeh omenjenih osebah, povsem duhovito, mizanscensko polno, »gradbeno« urejeno in z množico več kakor samo dekorativnih dialoško-situacijskih detajlov« (Lukan 2001: 8).

Dramsko igro *Ekshibicionist* so kot komedijo uprizorili v Beogradu, ki jo je režiral Milan Karadžić. V časopisu *Delo* je bila objavljena kritika *Poenostavljeni ekshibicionist*, ki jo je zapisala Vesna Jurca Tadel. Pravi, da se je režiser odločil za lahkotnejšo interpretacijo dramskega besedila, kar je razvidno že iz izbire zasedbe. Predstavo je celo označila kot »plitka farsa«. Na plitkost naj bi kazala zastarela scenografija, odvečni zvočni efekti in nedosledni kostumi. Gledališče Atelja 212 je označila za formalno zastarelo in vsebinsko ne vznemirljivo (Jurca Tadel 2004: 8).

Dramsko besedilo je razdeljeno na tri dejanja, ki so zapisana z besedo, in štiriindvajset prizorov, označenih s krepkimi številkami.

V dramskem besedilu *Ekshibicionist* spoznamo pet protagonistov z amerškimi imeni Dorothy Jackson, Fred Miller, Eva Stempowsky, Daniel Parker ter Jimmy Pollack. Zgodba se odvija v zaporu, v katerem pristane osrednja oseba, uspešni borzni mešetar Fred Miller, zaradi ekshibicionizma, razkazovanja svojega intimnega dela telesa. V zaporniškem svetu spoznamo svet vrednot prej omenjenih protagonistov in njihov močan vpliv na glavno osebo – Freda. Ta v zaporu spozna socialno delavko Dorothy, ki mu za razliko od psihiatrinje Eve Stempowsky želi pomagati. Eva ga vidi kot izmečka, idiota, zato mu pripravi šok terapijo, in sicer kamorkoli v zaporu bo šel, bo videval moška spolovila. Ko Miller pride iz zapora, se ponovno udeleži obiska pri svojem psihiatru Danielu, za katerega kasneje izvemo, da je Evin bivši mož. Njemu pripoveduje o socialni delavki Dorothy, ki mu je postala všeč, zato mu psihiater svetuje, naj jo povabi na zmenek. Fred jo prek telefona s pomočjo Millerja povabi na zmenek, kjer ga na koncu Dorothy poljubi. Poljub socialni delavki ni pomenil toliko kot Fredu, saj se je sama občasno dobivala še s paznikom Jimmyem. Nato se odvije prizor, kjer se vsi dobijo, Dorothy, Fred, Eva, Daniel, in skušajo rešiti nastale situacije. Daniel predlaga, da se izvrši virtualni scenarij zveze med Dorothy in Fredom. Eva njune ljubezenske zgodbe ni mogla poslušati, saj je sama prepričana, da realno ni izvedljiva. To je Freda tako močno razburilo, da ji je pokazal svoje spolovilo. Tukaj izvemo Evino zgodbo iz preteklosti, da jo je kot nuno otipaval neki duhovnik, kar ji je pustilo travme. Dramsko delo se konča tako, da je Fred ponovno v zaporu, kjer mu paznik Jimmy poroča, kaj se dogaja z Dorothy. Nato ji oba napišeta pismo s sporočilom »Kurc te gleda«.

2.1.2 *Zid, jezero*

Delo nosi podnaslov »celovečerna enodejanka« in je bilo prvič uprizorjeno kar pod režijo avtorja Jovanovića leta 1989 v SNG Drama v Ljubljani. Knjižno izdajo je doživelo dve leti za tem (1991). Z njo avtor naredi preobrat v svojem ustvarjanju, saj se obrne stran od družbe, revolucije, vojne in socialističnega režima. Njegovo oko se je ustavilo na prikazovanju intimnega razmerja med moškim in žensko (Kralj 2013: 412–413).

Melodrama prikazuje ljubezen, prijateljstvo in družino, ki kažejo na anomalijo sodobne družbe. Pri bralcih ali gledalcih vzbuja čustva ter usmiljenje – empatijo. Jovanović ni prevzel njene celotne klasične oblike, na kar kaže njegova uporaba ironije. Zanima ga, kdaj in zakaj pridemo pri gledalcu do točke, kjer se odpre ranljiva, senzibilna stran. V melodrami *Zid, jezero* izpostavi motiv ljubezni, ki ni prikazana v prijetni atmosferi (Kralj 2013: 412–413).

Dramsko besedilo ima pred začetkom samega dramskega besedila v esejistični obliki zapisan čas in kraj dogajanja in kratek oris sveta, v katerem se gibajo osrednji protagonisti.

Delo je skrčeno na pozno popoldne, večer ter noč in je postavljeno v sedanjost, z ozirom na pretekle dogodke, ki so zapečatili usodo dveh posameznikov. Odvija se v družinski hiši na Bledu, kjer stanovanje razpolavlja zid. V njem živita Rudi in Lidija, ki sta bila par štirinajst let, nato pa sta se na smrt skregala. Njun odnos je začel pešati, ko je Lidija izvedela, da je neplodna. S priselitvijo novih sosedov se je zgodba obrnila v svet varanja, ko je sosed začel osvajati Lidijo in varati ženo s sosedo. Drama doživi vrhunec s požarom sosedove hiše, ki je prinesla sumljive smrtne izide. Lidija je mnenja, da je sosed zgorel v požaru, v katerega naj bi ga Rudi pahnili, medtem ko je bila sosedova ljubica zabodena, žena ter otroci pa so utonili v bližnjem jezeru. Lidija skuša Rudija spraviti v norišnico, a se potem odloči za drugačno rešitev – umor s plinom.

2.1.3 *Karamazovi*

Delo bi moralo doživeti krstno uprizoritev marca 1980 v Narodnem pozorišču v Beogradu v režiji Nikole Jevtić, a je bila predstava pet dni pred Titovo smrtjo odpovedana. Razlog je bil govor o informbiroju, ki je bil v tistem času prepovedan. O njem nisi smel govoriti nikjer, kaj šele na gledališkem odru. Dramsko besedilo je tako prvič ugledalo luč v SLG Celje konec leta 1980. Delo je režiral Mile Korun pod naslovom *Prevzgoja srca (Karamazovi)*. Po krstni uprizoritvi je bilo dramsko delo pod prvotnim naslovom *Karamazovi* uprizorjeno v Sarajevu

(Kamerni teatar) in v Zagrebu (KPGT). Leto dni po celjski uprizoritvi (1981) je delo izšlo v knjižni obliki v Ljubljani (Kralj 2013: 409).

Delo je razdeljeno na dva dela, in sicer se prvi del odvija v času strogega političnega režima od 1946–1956 ter drugi del leta 1968, kjer spoznamo otroke staršev iz prvega dela besedila. Prvi del je razdeljen na dvajset prizorov, medtem ko je drugi del razdeljen na petindvajset prizorov s krepkimi velikimi tiskanimi črkami.

V prvem delu drame spoznamo novinarja in očeta Svetozarja Mitića, ki ga zapusti žena Natalija z dvema otrokoma, Brankom in Dejanom. Nato se spusti v razmerje z Olgo Bizjak, s katero tudi pričakuje otroka, a pri njegovem rojstvu ni prisoten, saj je bil izgnan na Goli otok (koncentracijsko taborišče) zaradi napačne politične odločitve. Po odsluženi kazni se vrne domov in zaradi notranjega nemira kmalu umre. V drugem delu dramskega besedila se pomaknemo v svet njegovih otrok, Branka, Dejana in Janeza. Prek njih spoznamo, kakšne posledice je na njih pustilo odraščanje brez očeta. Najmlajši otrok Janez ves svoj čas posveti glasbi, zato je dramsko delo v drugem delu polno pesmi in citatov, ki jih Janez poje. Dejanu, ki je doštudiral medicino, brat Branko spelje ženo in se z njo spusti v spolni odnos, potem pa mu reče, da jo lahko ponovno ima on. Branko je izmed vseh treh bratov najbolj problematičen, saj se upira vrednotam in s svojimi bližnjimi ne gradi odnosov. Drama se konča tragično, saj se Branko na koncu obesi, Olga pa vrže skozi okno uro, saj se želi maščevati času, ki je uničil njo in njene bližnje.

3 KARAKTERIZACIJA Z OZIROM NA PSIHOLOŠKE POSEBNOSTI PROTAGONISTOV

Predstavljena je pisana paleta devetih izstopajočih protagonistov, ki sem jih izbrala na podlagi njihovih odstopanj od družbeno predpisane norme. Dramske osebe, ki so obravnavane odražajo psihološke, duševne motnje, ki jih vse pogosteje opažamo v današnji sodobni družbi. Na spletni strani Psihijatrija je zapisano, da so vzroki za nastanek duševnih motenj številni. Med bolj znane razlage uvrščajo biološko, psihološko in socialno razlago. Najbolj je z dokazi raziskana biološka teorija nastanka duševnih motenj, ki trdi, da ima človek z duševno boleznijo drugačno strukturo možganov oziroma je njihova funkcija drugačna, spremenjena. Kljub temu, da je v moderni medicini najbolj sprejeta biološka teorija, pa upoštevajo tudi psihološko razlago, ki temelji na dejstvu, da lahko kriza, stres ali psihološka travma pri človeku privedejo do nastanka duševnih bolezni. Tako na primer odrasel človek, ki v otroštvu

ni imel stalnega odnosa s pomembno osebo in je odraščal v družini, kjer so se vsakodnevno pojavljali konflikti ima predispozicije za razvoj anksioznosti, depresije ali psihoze. Medtem pa se sociologi poslužujejo socialne teorije nastanka duševnih motenj, ki temelji na posledici pomembnih dogodkov in stanj v človekovem okolju.

Strokovnjaki se v večini strinjajo, da gre pri nastanku duševnih bolezni za kombinacijo vseh treh dejavnikov – bioloških, psiholoških in socioloških. Na Jovanovićeve protagoniste, ki sem jih analizirala, prav tako vpliva kombinacija vseh treh dejavnikov z večjim poudarkom na sociološki teoriji.

3.1 Ekshibicionist

V dramskem delu *Ekshibicionist* nastopa pet dramskih oseb, medtem ko bodo v diplomskem delu analizirane le štiri, saj so se mi te zdele najbolj izstopajoče s svojimi travmatično zaznamovanimi motnjami, ki vplivajo na njihova življenja in so pomembna za samo dramsko besedilo. Analizirala nisem psihiatra Daniela Parkerja. Skozi dramsko besedilo se pokaže kot sodobni terapevt, ki ga Pezdirc Bartolovo označi kot »Je pravi »shrink«, kot jih propagirajo ameriške nadaljevanke: poleg terapevta še zaupnik, svetovalec, pisatelj, dovolj odprt, da sprejme slehernika v njegovi celoti, saj nima nobenih predsodkov, zanj so vsi problemi normalni« (Pezdirc Bartol 2010: 182). Protagonista ne moram uvrstiti v kategorijo posebnežev, kot sem lahko ostale štiri, saj nima travm ali motenj, zaradi katerih bi lahko izstopal iz okolja.

Pezdirc Bartolova je v svoji knjigi *Najdeni pomeni* zapisala, da je besedilo sestavljeno iz štiriindvajset prizorov, kjer »Dorothy nastopa v 18 prizorih, Fred v 15, Eva v 8 (od tega enkrat le za hip ob koncu prizora), Jimmy v 9 (od tega v treh le pripelje Freda), Daniel pa v 5 prizorih. /.../ Odhod osebe oziroma prihod nove pomeni tako tudi konec prizora oziroma začetek novega« (Pezdirc Bartol 2010: 183). V dramskem delu je opaziti elemente sodobne komunikacije, kot so »/.../ povabilo na zmenek, povabilo na kavo, telefonski pogovor, izražanje ljubezenskih čustev ipd« (Pezdirc Bartol 2010: 185).

3.1.1 Glavni protagonist Fred Miller

Alja Predan o glavnem protagonistu Fredu Millerju v spremni besedi z naslovom *Marginalci* zapiše, da njegovo komuniciranje poteka skozi eksces. Dotični naslov se dotika osrednje osebe, ki ji je družba nadela nadimek – ekshibicionist. Med ljudmi v okolici vzbuja pozornost,

strah, šok in različne poglede. Ekshibicionizem je njegova izhodiščna točka vzpostavljanja stika z žrtvijo, ki se pojavi na njegovi poti (Predan 2004: 176). Seveda se ob vsakem početju, ki nam je nenavadno, zamislimo od kod izvira. Med besedilom izvemo, da je Fred jezen na oba starša, na očeta, ker jih je zapustil, na mamo pa, ker je umrla. Osrednji protagonist je tako v svojem življenju osamljen, brez prijateljev, kar lahko povežemo z njegovo nesposobnostjo komuniciranja. Njegova osamljenost, zapostavljenost, občutek nesposobnosti privedejo do tega, da se mu zdi kazanje čustev nevarno. Sklene jih kazati na drugačen način – s kazanjem spolovila, kar pa družbeno ni sprejemljivo. Na spletni strani *Društva za nenasilno komunikacijo* piše, da je neprimerno razkazovanje svojega golega telesa, slačenje, razkazovanje genitalij že ena od oblik spolnega nasilja. Prav tako za spolno nasilje oziroma spolno zlorabo smatramo vse, kar se povezuje s spolno vsebino, ki jo žrtev odklanja. Spolna zloraba se torej povezuje z vsem, kar žrtev občuti kot vdor v njeno zasebnost in povzroča omejevanja pravice razpolaganja z lastnim telesom ali prekoračitev osebnostne meje. Fred se je posluževal ene od oblik spolnega nasilja, in sicer neprimerno razkazovanje svojega golega telesa – spolovila.

Psihiatrinja Eva ga opiše kot: »Zgleda, kot da ne bi znal šteti do pet, ampak tip se dobesedno kopa v kešu! Se pravi, da ni idiot« (Jovanović 2004: 99). Označi ga še z besedami, kot so: *izmeček, ušiva uš, nenormalnež*, medtem ko mu Dorothy pripiše drugačne osebnostne lastnosti: *posebnež, čudak, ki ni nevaren, je en ubog osamljen fant, očarljiv in privlačen*. Fred dojema Dorothyjina dejanja dobesedno, saj o njeni prijaznosti, zmenku, poljubu dlje časa razmišlja in na koncu pride do sklepa, da mu je vse to všeč. Ko sklene pokazati svoja čustva, je izigran in razočaran, zato mu ne preostane drugega, kot da jih ponovno izraža na način, ki mu je najbližji – z ekshibicionizmom (Pezdirč Bartol 2010: 180–181).

Jovanović je v enem izmed intervjujev zapisal: »V tem tekstu se mi je zdelo bistveno to, da je nekdo, ki je v zavesti ljudi perverzen, sprijen, nekdo, ki javno kaže svoj ud, pravzaprav zelo nežen človek. Človek, ki se boji, ki ne zna, ne sme pokazati, kdo je. In zato kaže nekaj drugega, kot bi rad pokazal« (Predan 2004: 175).

Izstopajoči psihološki problem Freda Millerja je torej težko izražanje čustev in posledično vzpostavljati govorne interakcije z okolico. Protagonistu lahko pripišemo trpljenje za disociativnimi motnjami, kar pomeni, da na njegovo sedanje življenje vpliva travmatičen dogodek, ki se je zgodil v otroštvu. Erzar je zapisal, da se disociativne motnje pogosto

pojavijo zaradi travm v otroštvu, ki so povezane s fizično, čustveno in spolno zlorabo. Disociacija je miselni proces, zaradi katerega se zgodi sprememba, nekakšna prekinitvev v posameznikovem mišljenju, čutenju, spominih in zavedanju svoje identitete. Takšna definicija lahko opisuje proces, ki je povezan s prekinitvijo socialnosti v naši zavesti ali pa se veže na travmatične dogodke iz preteklosti. Disociativne simptome razdelimo na dve veji, in sicer na simptome derealizacije, kjer posameznik pretrga stik z realnostjo, ter simptome depersonalizacije,¹ kjer posameznik izgubi samega sebe (Erzar 2007: 108–109). Glede na to, da mu je mama umrla, očeta pa ni imel, in je zato živel pri teti, lahko njegove težave, s katerimi se spopada, povežemo z omenjenimi motnjami. Protagonist v otroštvu ni dobival ljubezni v takšni meri, kot jo otrok potrebuje, kar je lahko sedaj posledica zatiranja čustev oziroma prikazovanje samega sebe in svojih čustev na družbeno nesprejemljiv način. Domnevo, da Fred ni odraščal v z ljubeznijo obdanem okolju, lahko potrdimo, saj v dramskem besedilu zasledimo, kako ga je njegova teta klicala. FRED: »Ja. Kreten, prinesi mi očala, kreten, pejt v trgovino po mleko za Lucy! Kreten sem, kreten tja« (Jovanović 2004: 115). Njegova teta je bila očitno čustveno in verbalno agresivna, kar je na njem pustilo trajne posledice. Možno je, da se je poleg tabuizirane spolnosti ekshibicionizem pri njem razvil zaradi ženske, ki je imela nad njim kontrolo in moč. To pa se sedaj odraža v njegovem stilu življenja, kjer išče ženske, ki jim kaže penis in ima nad njimi v takšnem primeru premoč.

Fredova drugačnost se kaže že tudi v načinu pogovarjanja s socialno delavko Dorothy, saj je osrednji protagonist pri interakciji ne gleda v oči ter ji na vprašanja podaja kratke odgovore. DOROTHY: »/.../ Premor. Če se jaz s kom pogovarjam, ga gledam v oči. Premor. /.../« (Jovanović 2004: 100). Večino časa ostaja v pogovoru tih in zaprt vase. Svoje strinjanje ali nestrinjanje pokaže z mimiko telesa. Sklepamo lahko, da ima protagonist težave s socialno fobijo. Te ne povezujemo samo s sramežljivostjo, plahostjo, temveč tukaj nastopijo večji problemi, kot so tesnobna stanja, strah pred izpostavljanjem in osramotitvijo ter pri obravnavanem protagonistu strah pred tem, da bi ljudje spoznali, da je drugačen (Erzar 2007: 89). DOROTHY: »Jaz govorim, vi pa se odzivate s telesom ... Zelo lepo znate poslušat. In čeprav se trudite, da se vam na obrazu ne bi nič poznalo, se vam to ne posreči povsem! *Kaže na svojem obrazu.* Tu in tam se vam rišejo misli, tu in tu se vam rišejo občutja ... /.../« (Jovanović 2004: 108)

¹ Do motnje depersonalizacije pride pri protagonistki Olgi v dramskem delu *Karamazovi*.

V knjigi Anice Prosnik *Duševno zdravje* je zapisano, da že od pamtiveka označujemo ljudi, ki se obnašajo drugače in niso v skladu z družbeno normo, kot posebneže ali celo čudake in norce. Njihovo deviantnost uvrščamo med psihopatološke znake in simptome. Nemški psihiater J. L. A. Koch je odmik od normalnega vedenja leta 1896 označil kot psihopatična manjvrednost, medtem ko je angleški psihiater J. R. Prichard leta 1835 takšne odklone označil za moralno bebavost. Med te je uvrščal posameznike, ki niso izražali znakov duševne bolezni, neinteligentnosti, vendar pa so se v socialnem okolju obnašali drugače, in sicer nesprejemljivo. Takšni posamezniki niso bili sposobni čustvovanja, manjkalo jim je etičnih norm ter samoobvladovanja. Leta 1933 pa jih je nemški psihiater Kurt Schneider v svojem delu poimenoval psihopatska osebnost. Te je razdelil na podlagi njihovih značilnosti, ki kažejo na odmik od družbene norme. Ločil jih je na deset tipov, in sicer: hipertimni, depresivni, dvomljivci, fanatični, uveljavljanja željni, psihopati labilnega razpoloženja, eksplozivni, brezdušni in brezvoljni. Prizadeval si je, da bi bile te osebe osvobojene moralnih predsodkov. Označba psihopat je izražala prekomerno negativen prizvok do takšnih ljudi, zato se je danes uveljavil pojem motena (deviantna) osebnost, ki zajema vse primere neprimerne vedenja, nesprejemljivega s stani okolja (Plesničar 2011: 108). Fredu bi lahko pripisali, da je uveljavljanja željna oseba, psihopat oziroma deviantna oseba labilnega razpoloženja in dvomljivec. Njegovo uveljavljanje se izkazuje s kazanjem svojega spolovila, s katerim v družbi vzbuja pozornost in nad izbrano žrtvijo premoč. Labilno razpoloženje in dvom pa lahko razberemo iz njegovih obiskov pri psihiatru Danielu, kjer je njegovo nihanje v razpoloženju in dvom najbolj izrazil.

FRED: »Kaj bi si pa ona mislila o meni, če bi jo povabil? ...«

DANIEL: »Ja, ne vem, lahko da bi ji bilo všeč.«

FRED: »Kaj pa – če ji ne bo? Kaj pa – če bo pomislila: saj vem, kaj ta prasec hoče od mene?!«

(Jovanović 2004: 119)

Fred se skozi besedilo izkaže kot inteligentna oseba, ki ima odličen spomin, saj si zapomni večmestne številke, z lahkoto z istimi besedami obnovi zgodbo, borzne transakcije mu ne povzročajo večjih težav in prav tako ne pogovori o številkah in denarju. Na drugi strani pa je čustveno retardirana oseba, saj svojo interakcijo z ljudmi v okolici zreducira v nekakšne obrazce borznega poslovanja, saj mu ti ne predstavljajo težav (Pezdirč Bartol 2010: 180).

FRED: »Na borzi tega ni: če kupiš, je tvoje, če prodaš – ni več tvoje in pika.«

DANIEL: »V trgovini je seveda tako! Ampak ljubezen se ne kupuje in prodaja z denarjem, temveč s čustvi!« (Jovanović 2004: 130)

Psihiater Daniel mu pomaga pri njegovi komunikaciji, tako da mu narekuje, kaj povedati izvoljenki v telefon.

DANIEL: »Ja, no, kaj čakate, recite na svidenje!«

FRED: »Na svidenje, Dorothy!« (Jovanović 2004: 122)

Slovar slovenskega knjižnega jezika pridevnik čuden opredeli kot »ki se razlikuje od navadnega, znanega«. Socialni delavki in večina bralcev/gledalcev bi ga označilo za čudnega, saj razkazovanje spolovila ni v skladu z družbeno normo. Tu se lahko vprašamo, kaj človeka privede do takšnega obnašanja, in ali je res pravilen odgovor vzbujanje pozornosti okolice. Alja Predan (Predan 2004: 175–175) v spremni besedi zapiše, da je ekshibicionizem iz psihoanalitskega vidika posledica tabuizirane spolnosti v zgodnjem otroštvu, ki vpliva na protagonistovo potrebo in odvisnost od ekscesa in hkrati na željo po vzpostavitvi normalnega odnosa z žensko. Pomen ekshibicionizma pa izvemo že iz samega dramskega besedila. EVA: »Ekshibicionizem je, na kratko povedano, posledica tabuizirane spolnosti v zgodnjem otroštvu. Naš borzni posrednik ni kazal lulčka, ko je bil za to čas, ga kaže pa zdaj, pri sedemindvajsetih letih« (Jovanović 2004: 98–99).

V današnjem svetu ima denar vodilno vlogo, v dramskem besedilu pa je prikazan v drugi luči. Fred Miller je po poklicu borzni mešetar, kar pomeni, da dela z delnicami, sklepa kupčije in tako v tem svetu popolnoma dobro deluje. Kljub karieri in zajetni količini denarja na bančnem računu v družbi velja zaradi ekshibicionizma za človeka, ki ne ustreza »normalnosti«. Čeprav z vidika družbene norme protagonist odstopa od »normalnosti«, pa je v primerjavi z ostalimi protagonistami iskren, dober, nežen, medtem ko so ostale osebe, ki ustrezajo normi družbe, nesramne ter manipulatorske. Na spletni strani Drame je objavljen prispevek o dramski igri *Ekshibicionist*, kjer je Jovanović dejal »ali je v tem okviru mogoče žrtvi priznati človeško dostojanstvo, vendar se izkaže, da je takšen svet sposoben le delitve na tiste, ki so po merilih zakona, družbe, psihiatrije in psihoanalize »normalni«, »kompatibilni«, in tiste, ki meril ne izpolnjujejo, pa čeprav so morda prav zato bolj človeški«.

3.1.2 Socialna delavka Dorothy Jackson

Dorothy Jackson spoznamo kot socialno delavko v zaporu, ki je s svojim delom zadovoljna, saj rada pomaga reševati družinske probleme, kljub temu da ne zna sočustvovati. DOROTHY: »/.../ Znam sočutno govoriti ... ne znam pa sočustvovati /.../« (Jovanović 2004: 106). Pezdirc Bartolova jo v svojem delu *Najdeni pomeni* opiše kot »simpatična, klepetava, frfrasta, neodločna, a tudi sproščena in nasmejana ženska, ki je predana svojemu poklicu. /.../« (Pezdirc Bartol 2010: 181) V dramskem besedilu je prikazana kot oseba, ki veliko govori o sebi in svojem privatnem življenju, kar je za socialno delavko v resničnem življenju nenavadno in hkrati čudno. Socialne delavke klientu ne razlagajo o svojih osebnih težavah, temveč ga poslušajo in se z njim pogovarjajo. DOROTHY:« /.../ A vam povem, kako je z menoj? Ne bom. Pa ne zato, ker tudi vi meni ne boste nič povedali, ampak zato, ker ne vem, kje bi začela in kaj bi sploh lahko povedala. /.../ Jaz niti s celim stavkom ne znam nič povedati. Še najmanj to, kaj bi rada, potem pa – bolj ko premišlujem, manj vem. /.../« (Jovanović 2004: 100–101)

Njene osebne težave lahko povežemo z neugodnimi družinskimi razmerami. Izhaja iz družine, kjer so ji vedno nekaj moralizirali in zato to sedaj sovraži. DOROTHY: »/.../ nikoli mi ni dala koščka sebe, besede priznanja, roke čez jarek, nasveta ob pravem času ... Delila je nauke in upala, da se bojo prijeli kot seme, ki ga mečeš v veter« (Jovanović 2004: 105–106). Dorothy je svojo mamo opisala kot moralizatorko, zato lahko sklepamo, da ji je v mnogih stvareh pridigala in ni hotela sprejeti hčerkinih pogledov ter čustev na svet, kar je lahko odgovor na to, zakaj ima protagonistka sedaj težave z odnosi ter s samim s seboj. Dejanja njene matere imajo vpliv na Dorothyjino sedanost. To lahko povežemo z dejstvi, ki jih je zapisala avtorica Čaćinovič-Vogrinčič v svoji knjigi, in sicer da znamo pogosto ljudi sprejeti v življenju le tista čustva, ki so bila sprejeta s strani staršev, druga pa odklanjamo oziroma zatremo. Avtorica poudarja, da mora biti otroku dovoljeno v prosti meri izražati svoja čustva, saj se je le tako čez čas sposoben z njimi spopasti. Vsa čustva, ki jih otrok čuti, morajo biti sprejeta kot resnična. V primeru, da jih namerno spregledamo ali jih skušamo zatreti, ustvarjamo pri otroku lažna čustva oziroma otrok ni več sposoben sprejemati svojih lastnih čustev, temveč je prisiljen sprejeti takšna čustva, kot jih kaže in doživlja njihov starš (Čaćinovič-Vogrinčič 1998: 214–217).

Predanova v spremni besedi zapiše, da je protagonistkina intima razdeljena na dva pola, in sicer se prvi dotika tešenja seksualne potrebe, medtem ko se drugi dotika pola matere (Predan

2004: 175). S paznikom Jimmyjem se spusti le v seksualen odnos, kar lahko pomeni, da ni psihično stabilna za graditev globljega odnosa. Prav tako se je hotela tudi z drugim protagonistom Fredom Millerjem spustiti le v seksualen odnos, kar lahko razberemo iz tega, da ga je povabila k sebi na kavo, iz česar bi lahko sklepali, da gre za povabilo na seksualni odnos. Do tega ni prišlo, saj je Fred povabilo zavrnil, saj ne pije kave in niti ni razumel, da je »kava« mišljena metaforično. Do njunega seksualnega odnosa pride kasneje, proti koncu drame.

FRED (Off): »Ljubiva se! Ljubiva se kot fant in punca!«

DOROTHY (Off): »/.../ Končaj že enkrat! A slišiš? Dosti mam! Grem! Špricni že! /.../«
(Jovanović 2004: 58)

Takšen primer seksualnega odnosa avtor Brajša v svoji knjigi opredeli kot živalsko seksualnost. Takšne posledice ji je pustila mama, saj ji ni posvečala dovolj pozornosti in podpore. Pri odnosu je odvisno, s kakšnega vidika se spusti v odnos s partnerjem; ali z vidika objekta ali subjekta. Dorothy se je v odnos s partnerjem spustila z vidika objekta. Kvaliteta odnosa je odvisna od našega začetnega vstopa v odnos. V primeru, da seksualnost opredelimo kot odnos, govorimo o treh vrstah seksualnosti, in sicer o lažni, enostranski in recipročni. Pri prvem odnosu do seksualnega užitka ne pride, pri drugem je srečanje enostransko, v tretjem pa recipročno. Lažen, parcialen ali neodnosni seks se izvrši, če se partnerja vanj spustita zgolj zaradi užitka, ne zaradi graditve globljega odnosa. Do enostranskega seksa pride, če en partner vedno vodi, drugi pa mu sledi. V takšnem primeru hitro pride do občutka zdolgočasnosti in tako odnos razpade. V recipročnem seksu pa odnos služi obema partnerjema, saj oba vlagata isto mero novosti. Takšen odnos označimo za trajen, saj hkratna aktivnost partnerjev zadovoljuje potrebo in srečo obeh (Brajša 1982: 133–138).

V razmerje s psihiatrom Danielom vstopi po Brajši z vidika subjekta, kar lahko pomeni, da dramska oseba spoznava, da obstajajo pomembnejše stvari, kot je le fizično predajanje drugemu. Njeno prijateljevanje oziroma zvezo z Danielom izvemo prek Jimmyja, ki je zapisoval vse njene izjave in jih posredoval Fredu. JIMMY: »/.../ Jaz sem se zares preveč predajala. In to je bila moja napaka.« »Pravi, da ji je šele Parker pokazal, kako čudovita je lahko ljubezen brez fizičnega predajanja« (Jovanović 2004: 159).

»Vprašanje, ki ostaja ob koncu drame odprto, pa je, koliko časa bo zanjo nova zveza zanimiva« (Pezdiric Bartol 2010: 181).

3.1.3 Psihologinja Eva Stempanowsky

Evo v dramskem besedilu spoznamo kot hladno in manipulatorsko psihiatrinjo. Zaničuje ljudi, ki se razlikujejo od ostalih. To spoznamo že na začetku, ko Millerju pripravi »šok terapijo«, ki naj bi potekala tako, da kamorkoli bo šel, bo zagledal spolovilo. Ekshibicionista ne sprejme kot nekoga, ki je njej enak in bi mu s sočutjem pomagala, temveč ga označi kot »izmeček«. Zanj izbere bolj grobe besede kot Dorothy, in sicer ga kategorizira v skupino nenormalnih ljudi, medtem ko ga v prejšnjem podpoglavju opisana protagonistka Dorothy umesti med posebneže.

EVA: »/.../ A bi si lahko enkrat za spremembo omislila enga normalnega tipa?«

DOROTHY: »Miller je res posebnež, ampak posebnež posebne vrste« (Jovanović 2004: 118).

Vidimo, da Eva razvršča ljudi na normalne in nenormalne. Freda ne dojema kot retardirano osebo, temveč le emocionalno zaostalo. EVA: »/.../ Ekshibicionisti so po navadi retardirane osebe, kar on ni! To sem ti že rekla. On je zaostal emocionalno, ne umsko« (Jovanović 2004: 118). Poleg tega pa ji je »normalnost« pomembnejša od sreče. DANIEL: »/.../ Za Evo je bilo od nekdanj bolj važno to, da je človek normalen, kot pa srečen. Nimaš pravice biti srečen, če nisi normalen! Ampak – kateri normalnež je sploh lahko srečen? Dajte, no! Kaj pa je to normalnost?« (Jovanović 2004: 142).

Prav tako jo spoznamo v luči manipulatorke, saj prek klienta (Freda) obračunava s svojim nekdanjim možem in Fredovim psihiatrom Danielom.

DANIEL: »Imate smolo, da ste moj klient. Eva nagaja meni, ne vam.«

FRED: »Zakaj?«

DANIEL: »Recimo, da gre pri tem za nekakšno maščevanje« (Jovanović 2004: 141).

Z Danielom je bila poročena le en dan in eno noč. Možno je, da še vedno trpi za prehitro končano zvezo, kjer ju je držal skupaj le spolni odnos. EVA: »A ti še vedno verjameš, da lahko osrečiš nekoga, s tem, da ga pofukaš?« (Jovanović 2004: 144)

Vprašamo se, zakaj ima Eva takšen odnos do Freda, glede na to, da je psihologinja in bi mupo službeni dolžnosti morala pomagati, ne pa se nad njim izživljati. Izvemo, da je bila tudi ona v preteklosti žrtev otipavanja nekega mladega magistra, ko je bila redovniška pripravnica pri uršulinkah. DANIEL: »/.../ Pri spovedi v kapeli jo je otipaval mlad magister. Dotikal se je

njenih intimnih delov. Defloriral jo je s prsti« (Jovanović 2004: 158). Eva se zaradi svoje izkušnje s spolnim nadlegovanjem izživlja nad Fredom, saj v njegovih žrtvah vedno oživi spomin na svojo preteklost. Ravno to je tisto, kar jo je zaznamovalo za celo življenje – spolno nadlegovanje, ki spada pod eno izmed oblik spolnega nasilja. Med spolno nasilje pa na spletni strani *Društva za nenasilno komunikacijo* uvrščajo prikazovanje revij, slik, filmov s spolno vsebino žrtvi; vključevanje žrtve v proizvodnjo pornografskega materiala; nepotrebno in neprimerno razkazovanje svojega golega telesa, slačenje, razkazovanje genitalij, neprimerne pripombe o telesu/delih telesa žrtve, namigovanje na spolnost; neželjeno dotikanje, poljubljanje, božanje; otipavanje; masturbacija v prisotnosti žrtve/zahteva, naj žrtev masturbira pred storilcem; posilstvo (tudi, če se žrtev ni vidno branila) – oralno, vaginalno, analno ali kako drugače; vtikanje predmetov v nožnico ali v danko; spolno suženjstvo ali trpinčenje; spolno nadlegovanje (zahteva po spolnem odnosu v zameno za službo, za napredovanje v službi, za višje ocene v šoli ...); prisiljevanje v prostitucijo (Društvo za nenasilno komunikacijo).

3.1.4 Jimmy Pollack

Predanova Jimmyja opiše kot balkanskega osamelca, mačota, ki ga osreči že dejstvo »/.../ če komunikacijo zreducira na seks, po možnosti ona spodaj vodoravno« (Predan 2004: 174)

JIMMY: »Ko ti ga zarinem, zastokaš, kot da bi te s sekiro razklal.«

JIMMY: »Vzdihuješ, sopeš kot vulkan, ej! Kričiš, kot da je prišla tvoja zadnja ura. Nobene ne poznam, ki bi tolikokrat in vsakič tako zares umrla! Kako to mene zrajca! /.../« (Jovanović 2004: 97)

Do ženske ne pristopi na vljuden, osvajalski način, temveč ga vedno zanima le seksualni odnos, ki bi se lahko zgodil. Vidimo, da ne sprejme oziroma noče dojeti zavrnitve nasprotnega spola, zato vedno znova nagovarja Dorothy. JIMMY: »Zadnjič si tut rekla ne, pol si pa pritekla, da sva se dala dol. V sekretu! /.../ A sem jaz zate kakšen kurcomat, al kako?« (Jovanović 2004: 112). Jimmy se dostikrat poslužuje uporabe vulgarizmov: »rajca«, »pizda«, »pičk«, »babe«, »fuk«. Iz njegovega obnašanja razberemo, da je protagonist odraščal v družini, kjer ni bilo poudarka na graditvi odnosa, kar je posledica njegovega seksualnega nagovarjanja Dorothy. Njegovo nagovarjanje lahko dojamemo kot spolno nasilje, saj je protagonistko Jimmy kljub njenemu odklanjanju še naprej nagovarjal.

3.2 *Zid, jezero*

V dramskem delu *Zid, jezero* nastopajo štiri osebe, medtem ko sta v diplomskem delu analizirani le dve, in sicer Rudi in Lidija, ki sta glavna protagonista dramskega besedila. Delo je izšlo v knjižni izdaji leta 1991, a je bilo leta 2013 ponovno objavljeno v knjigi, kjer so objavljena Jovanovičeva izbrana dela – *Boris, Milena, Radko in druge igre*. V intervjuju, »*Pri drami je dialog moje najmočnejše orožje*«, ki je objavljen na spletni strani *Bukla je Jovanovič* spregovoril tudi o svojem dramskem delu *Zid, jezero*. Pravi, da je tekst prežet s patološkim ljubosumjem ter nesrečno ljubeznijo med dvema zakoncema. Glavna in najpomembnejša ideja se mu je zdela, da kljub temu, da se partnerja skregata in se hočeta ločiti, živita skupaj v eni hiši, ki je na pol pregrajena z zidom. Tako sta partnerja še vedno skupaj, a hkrati narazen. Obe dramski osebi na videz živita v sedanjosti, a ta sedanjost je v bistvu njuna preteklost. »Vsaka drama ima zgodbo. Zgodba se zaplodi v zanosu nekega trenutka in dopolni skozi proces pisanja« (Rugelj 2014: 99).

3.2.1 Rudi

Rudija spoznamo kot patološko osebo, kar pomeni, da je oseba bolna in odstopa od povprečno normalne osebe. Kot oseba z motnjami se kaže že v tem, da živi s svojo nekdanjo partnerko Lidijo v istem stanovanju, ki ga ločuje umeten zid, ter dejstvo, da Lidije ni videl niti spregovoril z njo že štirinajst let. Sam se opiše, kot da je le elektrotehnik, kar kaže na to, da sam s seboj ni zadovoljen. RUDI: »Kaj sem jaz? Navaden elektrotehnik! Jasno, da si je poiskala sorodno dušo. /.../« (Jovanović 2013: 222) Njegova pretirana, že bolna ljubosumnost se kaže skozi celotno dramsko besedilo. RUDI: »/.../ Šel bom, ampak počakej, da bo konc obiska. Hočem vedet, kdo je pri njej.« (Jovanović 2013: 235) Primorac je v svojem delu *Etika in seks* poudaril, da ni ljubosumnost nič drugega kot posedovanje in jemanje pravice naše ljubljene osebe. Do takšnega obnašanja pa nas v veliki meri pripelje strah pred izgubo ljubljene osebe (Primorac 2002: 110–111).

Rudi v svojem življenju, če izvzamemo zdravnika, nima ne prijateljev ne družine, ki bi mu pomagali z nasveti in ga tako spravili na pravo pot. RUDI: »Za čigavo kurčevo zdravje naj se zdravim? Sam sem ko pes! /.../« (Jovanović 2013: 230) Prav tako z Lidijo ni imel prave komunikacije, kar je poleg njene neplodnosti, tudi povod za njun neuspešen zakon. RUDI: »Dolg časa sem mislu, da so besede odveč, da se zastopva brez besed. Pa ni blo tko. Brez besed – kr nekej na slepo uganjuješ, nikdar si pa nisi na jasnem« (Jovanović 2013: 230).

Nesposobnost zrelega komuniciranja, ki se kaže pri obravnavanem protagonistu, je Brajša opredelil poleg nezrelosti partnerjev za ključno dejstvo, zakaj prihaja do ločitve (Brajša 1982: 247–255). Prav tako nastane problem zaradi v mladosti neizrečenih potreb in želja partnerja, ki v odrasčajoči dobi, kljub neizmerni želji po izpolnitvi, največkrat ostanejo neizpolnjene. Pogosto te neizrečene želje privedejo do poznejših konfliktov med partnerjema (Gostečnik 2015: 108).

Protagonist duševno ni psihično stabilen, zato ga skuša zdravnik spraviti v bolnišnico, saj se boji, da bo storil samomor. Valetič je v svojem delu *Samomor* zapisal, da je svetovna zdravstvena organizacija navedla okoli 800 vzrokov za samomorilna nagnjenja (Valetič 2009: 272). Med te štejemo naslednja:

1. Depresija, druge duševne motnje,
2. Prekomerno uživanje drog ali alkohola,
3. Ekonomske težave,
4. Bolezen povezano s trpljenjem (evtanazija),
5. Neuspeh v poklicu, medosebnih odnosih,
6. Osamljenost.

Med vzroki, ki so naštet, bi Rudiju lahko prisodili peti vzrok, in sicer težave pri grajenju medosebnih odnosov. Njegova nestabilnost, patološka ljubosumnost ga ni privedla do samomora, temveč do umora soseda. RUDI: »Ja, ubil sem ga, ampak sem ga že prebolu! Ne vem, kdaj ga boš ti« (Jovanović 2013: 251).

3.2.2 Lidija

Lidijo spoznamo kot poklicno igralko, ki se izkaže za osebo z duševnimi motnjami, saj na koncu dramskega besedila umori sebe in svojega bivšega moža Rudija. RUDI: «/.../ Kaj pa to delaš?! S čim drgneš ob tla? Pomiri se! Vse se lahko zmeniva! (*Lidija* privleče bombo do kamina)« (Jovanović 2013: 254). Ni znala razsoditi, kdaj iti na policijo, saj jih kljub temu, da je vedela za vsakodnevno pretepanje in mučenje sosedove žene, ni šla prijaviti, kar je sicer kasneje obžalovala.

SOŠOLKA: »Kako, da niste šli na policijo? Jaz ne bi mogla take svinjarije mirno gledat.«

LIDIJA: »Ne vem. Pač nisem šla« (Jovanović 2013: 230).

Njen glavni psihološki problem, ki ji je obsodil življenje, je bila verjetno njena neplodnost. Ni se mogla soočiti s tem, saj si je bolj kot vse na svetu želela otrok. Predvidevamo lahko, da je bil ravno problem zanositve ključni razlog za neuspešen zakon z Rudijem. Iz strokovne knjige sem izvedela, da so posledice neplodnosti za zakon resen problem, saj prinesejo težave v komunikaciji, zamere, bolečino in občutek manjvrednosti. Moški in ženska, ki se soočata z neplodnostjo, zadeneta v veliko mrežo težav. V mnogih primerih se spoprimeta s težavami, kot so: »odsotnost govora, beg iz položaja, razhajanje.« (Mornet 2014: 23) Prav tako se pari, v dramskem delu Rudi in Lidija, ki se soočajo z dejstvom, da ne morajo imeti otrok, mnogokrat znajdejo v vrtincu neuspešne komunikacije. Ta pa privede do težav v spolnosti, kar pomeni, da se njun odnos začne krhati. Občutja, ki jih pari doživljajo, vodijo do konfliktov, ti pa potem do razveze partnerjev. Mornetova poudarjata dejstvo, da se para med sabo o svojih občutkih pogovarjata, saj je to rešitev in izognitev zameram, ki zaradi nezanositve nastajajo. Z iskreno komunikacijo se da premostiti še tako težko težavo (Mornet 2014: 36–38).

Vse navedene dejavnike lahko pripišemo obravnavanima dramskima osebam Rudiju in Lidiji. Lidija je bila celo mnenja, da če bi imela otroke, bi bilo njeno življenje srečnejše, kar kaže na to, da očitno v svojem življenju ni bila srečna. Nato spoznamo, da posvoji otroka, vendar ne izvemo okoliščin in časa posvojitve. LIDIJA: »V tako veselje in tako oporo sta mi bla – da ti ne moram povedat. Jaz ne vem, kaj bi blo z mano, če ju ne bi imela. Najbrž bi bla dons čisto druga oseba. /.../ Tko je to: otrok je razlog več, da se trudiš biti človek. In če sem jaz *splah kdo*, sem to zaradi njiju. Zato sta moja!« (Jovanović 2013: 240)

Konec drame je odprt, saj lahko samo sklepamo, da je Lidija umorila Rudija in sebe s plinsko bombo, saj ni prenesla dejstva, da bi njeni posvojeni otroci izvedeli, da so posvojeni.

RUDI: »Povedal jima bom, da sta najdenčka in posvojenčka.«

LIDIJA: »(Komaj slišno) Tega ne smeš ...«

RUDI: »O-ja ... Smem.« (Jovanović 2013: 253)

To je le še ena potrditev, da so ji otroci v življenju pomenili več kot ona sama, saj je raje ubila svojega nekdanjega moža in sebe, kot pa se soočila z realnimi dejstvi.

3.3 *Karamazovi*

V dramskem delu *Karamazovi* nastopa več kot osem oseb, medtem ko sem sama izbrala le tri. Izbrala sem jih na podlagi njihovih težav, s katerimi se spopadajo, in njihove pomembne

vloge, ki jo predstavljajo v dramskem besedilu. To pa je razdeljeno na dva dela, in sicer sem iz prvega dela, ki se odvija v času od 1946 do 1956 izbrala dve osebi, Svetozarja Mitića in Olgo Mitić, iz drugega dela, ki se dogaja v letu 1968 pa le eno dramsko osebo, Branka Mitića, saj je ta izmed vse treh bratov najbolj izstopala.

3.3.1 Svetozar Mitić

Svetozarja Mitića spoznamo kot novinarja in očeta treh otrok Branka, Dejana in Janeza. Njegovo življenje je zaznamoval odhod v koncentracijsko taborišče – Goli otok, kjer je preživel osem let. Posledice so bile zanj travmatične, saj z njimi ni zmožl živeti in kmalu po prihodu domov umrl.

JANEZ: »Kdo pa je tale?«

OLGA: »To je tvoj oče. (*Otrok gre k Svetozarju, se ga dotakne, obstane, umakne roko. Nič se ne zgane.*) To je bil tvoj oče.« (Jovanović 2013: 191)

Borovnik v knjigi *Slovenska dramatika v drugi polovici 20. stoletja* piše, da je njegov odhod vplival na njegove otroke, saj se travme iz preteklosti pojavljajo v sedanjosti (Borovnik 2005: 129). »/.../ kako je očetova napačna odločitev onesrečila njeno družino in kako se svet iz drobcev, na katere se je razletel, nikoli več ni dal sestaviti« (Jovanović 2013: 129). Njegovo življenje so torej trajno zaznamovale okoliščine in čas, v katerem je živel. Svojega očetovskega poslanstva ni nikoli izživel, čeprav se je preden je šel na Goli otok trudil. SVETOZAR: »/.../ Kakorkoli me že razumeta, vedita, da se trudim in poskušam na vso moč, da bi bil v redu človek in oče in vse to ... Ampak – to je hudičevo težko /.../« (Jovanović 2013: 173). Družina ga je v zaporu obiskovala, a se je zavedal, da se je med njimi začel graditi most. Ves čas je vedel, da je naredil napako, ki jo sedaj odplačuje celotna družina, ne le on sam. Zavedal se je, da otroci potrebujejo očeta in njegova žena Olga moža.

V strokovni literaturi veliko piše, da si ženske želijo, da bi bil mož prisoten v družini, saj bi uravnaval odnose s svojo avtoriteto. Arenes v knjigi *Je oče še del družine?* piše, da otroci, ki odraščajo brez prisotnosti očeta, z očetom, ki ne zna sprejemati svoje odgovornosti, ali z očetom, ki nikoli ne odraste, povzroči pri otroku »pomanjkanje zaupanja vase, negotovost in odsotnost orientacijskih točk« (Arenes 2003: 23). Odsotnost očeta naj bi več težav v obdobju adolescence povzročil fantu, saj se deklica poistoveti z roditeljem istega spola – materjo (Arenes 2003: 23). Freud pa očeta razume kot človeka, ki otroka popelje v svet. Pravi, da

»ideal Jaza, ki sestavlja sistem vrednot, s katerim se otrok lahko identificira, vcepi predvsem oče« (Arenes 2003: 39). Ravno to Svetozar zaradi svoje odsotnosti ni bil, kar mu je pustilo dolgotrajne travme. Z bolečino in trpljenjem se ni znal soočiti, zato je kmalu po vrnitvi domov umrl in tako so otroci še naprej odraščali brez očeta, kar je na njih pustilo posledice.

3.3.2 Olga Bizjak - Mitić

Olgo spoznamo kot mater treh otrok. Borovnik piše, da je njena skrb patološka, na kar kaže njeno pretirano urejanje zunanosti. Zaradi odsotnosti očeta otrok je pozabila nase, saj se je pretirano razdajala za druge. Je popoln rezultat samonadziranja in razosebljenosti v času (Borovnik 2004: 130). Na podlagi strokovne literature sem izvedela, da razosebljenost uvrščamo med akutno stresno motnjo in je posledica prekomerne zaskrbljenosti, stresnih situacij ter izčrpanosti. Ko je težav preveč in postanejo center misli pri posamezniku, lahko to smatramo za motnjo o razosebljenosti. V večini primerov se ta pojavi med paničnimi napadi, zato sodijo med akutne stresne motnje (Erzar 2007: 110). Bistvena težava Olge je v tem, da je zaradi odsotnosti moža Svetozarja sama skrbela za tri otroke in tako pozabila nase. Center njenih misli so zasedli otroci, za katere si je povzročala prekomerne skrbi.

Moževe otroke, Dejana in Branka, iz prejšnjega zakona ima rada, kot da bi bili njeni. Njena ljubezen in prevelika skrb za otroke postane patološka.

VIKTOR: »Greš z menoj za nekaj dni v Ljubljano?«

OLGA: »Ne morem pustiti otrok samih.«

VIKTOR: »Odrasla sta že. /.../« (Jovanović 2013: 187)

Do Svetozarja goji brezpogojno ljubezen, saj ga obiskuje na grobu in mu pripoveduje o življenju njegovih otrok. OLGA: »(ob grobu.) Svetozar! Svetozar! Ljubi naš. (Čez čas.) Oprosti, če sem te zmotila. Otroke sem ti pripeljala na obisk« (Jovanović 2013: 203).

3.3.3 Branko Mitić

Silvija Borovnik ga v knjigi *Slovenska dramatika v 20. stoletju* opiše kot upornika, ki se posmehuje vsakemu posamezniku in sovraži svet vrednot (Borovnik 2004: 130). Bratje mu skušajo pomagati, a ne sprejme pomoči, saj je neukrotljivi upornik. DEJAN: »(Čez čas) Ali kaj potrebuješ? (Molk.) Ti lahko pomagam? (Branko molči.) Branko, meni lahko poveš ...« (Jovanović 2013: 197) Izvemo, da je duševno bolan, saj je večinoma časa živčen. DEJAN:

»Da, Olja ... Na živcih je zbolel in mi ga ne moremo ozdraviti« (Jovanović 2013: 215). Njegova odtujenost vase se kaže z zelo kratkimi odgovori, ki mu jih postavljajo njegovi bližnji.

DEJAN: »Kako si prišel v Landbroke Grove?«

BRANKO: »Zveza.«

DEJAN: »Kaj si počel, preden si šel tja?«

BRANKO: »Marsikaj.«

DEJAN: »Kaj?«

BRANKO: »Nič posebnega.« (Jovanović 2013: 198)

Njegova depresija pa se kaže že skozi napisano pesem, ki jo je zanj uglasbil in prepeval brat Janez.

To se lahko samo zjutraj zgodi,

ko srce je prazno in bolno.

V prsih težak spomin se zbudi.

Zbude se zvonovi ...

Vse naokrog v temi

prižge se tisoč in tisoč luči.

Tiho odpro se grobovi.

Komu zvoní?

Listje rahlo nad oboki šumi,

dolg, črn sprevod ljudi,

v mrtvaškem prtu lice blede.

Vse tako se mi zdi,

kot da mene k pogrebu neso (Jovanović 2013: 195–196).

Čutimo temačno atmosfero (*tema, grobovi, lice blede, mrtvaški prt*) njegovega sveta, kjer ni niti malo upanja, da bo njegovo življenje postalo srečnejše. Iz pesmi je razvidno, da ga bremeni nekaj iz preteklosti (spomin), kar je možno, da se ni mogel sprijazniti z odsotnostjo očeta in matere. Piše o svojem pogrebu, kar lahko pomeni željo po izhodu iz tega sveta, ki mu predstavlja le breme.

Zaplete se tudi v rop z dvema Bosancema in šiptarjem. Bratje in Olga ga skušajo spraviti na pravo pot, a jim naravnost pove, kakšen ima on pogled na svet. BRANKO: »/.../ Sovražim

množične ekstaze. Sovražim ovce in žandarje, zborovsko petje, cerkvene praznike, partijska zborovanja, družinske svečanosti, ljubezenske prisege. Sam! Korakati sam« (Jovanović 2013: 199). Njegova uporniška dejanja, črnogled pogled na svet lahko izvirajo iz odsotnosti očeta. BRANKO: »/.../ In vendar bi dal dvajset let življenja za to, da bi vse skupaj bile le grde sanje. Pa niso sanje! Ko me zjutraj sonce zbudi, vem, da nočna mora ni bila privid. In nisem več pameten in strah me je. Ampak poti nazaj ni /.../ (Jovanović 2013: 200).

V njem pogosto začutimo jezo, ki jo izraža s kletvicami. BRANKO: »Ti, doktor, nesi svojo diplomu malo v pičko materino.« (Jovanović 2013: 205) Njegova egoističnost se pokaže, ko se spusti z bratovo punco v spolni odnos in se tega ne kesa, temveč bratu reče, da jo lahko ima sedaj spet on.

DEJAN: »(Čez čas) Rad sem jo imel.«

BRANKO: »No, vidiš, jaz tudi: pol ure. Pol ure sem jo imel rad.«

DEJAN: »(Čez čas) Ampak – to je drugače. Jaz sem jo vzljubil za vse življenje. Ne predstavljam si, kako bi dihal brez nje. Razumeš?«

BRANKO: »V redu, jaz sem jo sam preizkusil; ti jo pa ljubi še naprej, ni problema. Menda je ne boš zdaj vrgel proč?« (Jovanović 2013: 210)

Do družine goji sovražen odnos, saj ko ga Olga vpraša, ali ima rad brata, ji odgovori, da njiju družijo le priimek in da si bo še tega šel zamenjat. BRANKO: »Jutri zamenjam priimek. To je edina vez med nama.« (Jovanović 2013: 212) Tudi njegov najmlajši brat Janez čuti, da je njuna odtujenost prišla tako daleč, da se počuti, kot da nima več brata. JANEZ: »/.../ Besedila pesmi, ki vam jih bom nocoj pel, nisem napisal jaz. Napisal jih je neki nesrečen fant, ki ga niste poznali in ga ne boste mogli spoznati iz preprostega razloga: ni ga več. Ime mu je bilo Branko in nekaj časa je bil moj brat. Bil je moj brat« (Jovanović 2013: 195).

Brankovo zavračanje pomoči družine kaže sovražen odnos do sveta, odtujenost ga je pripeljala tako daleč, da stori samomor. »*Obešen na jelki visi Branko*« (Jovanović 2013: 216). Branko se je za takšen izhod verjetno odločil zaradi socialnih in medosebnih razlogov.

Verjetno je nanj najbolj vplivala odsotnost očeta, kar je tudi lahko razlog za kasnejše težave, ki so se mu pojavile v življenju. Valetič je v svoji knjigi *Samomor* poudaril, da se moramo zavedati, da izbiro samomora lahko povežemo z duševnimi motnjami, v večini primerov pa se posamezniki odločijo za takšen izhod zaradi nesprejetosti v družbi, socialnih ali medosebnih razlogov. V primeru, da si nagnjen k samomorilnosti se to obravnava s pomočjo psihoterapije.

Če pa se poslužiš samomora zaradi duševnih motenj, pa se poleg psihoterapije v zdravljenje vključijo še medicinske metode. Prav tako je zapisal, da je prvo teorijo postavil francoski sociolog Emile Durkheim. Ta ne daje prednosti duševnim motnjam, temveč zagovarja socialne, zunanje dejavnike, za katere meni, da so glavni razlogi, ki popeljejo človeka do samomorilne nagnjenosti. Samomore je razdelil v štiri skupine (Valetič 2009: 30–37).

1. Egoistični samomor – poslužuje se ga posameznik, ki se počuti osamljen, je izločen iz družbenega okolja. Takšen primer samomora je danes med najpogostejšimi, saj je zanj značilna depresivnost in apatičnost. Večina se ga poslužujejo upokojniki v domu za ostarele, mentalno, fizično bolni ljudje in brezposelni.
2. Anomični samomor – značilen za moderno družbo, kjer vrednote izgubijo normativno vrednost in se tako posamezniki počutijo, da so sami na svetu. Pogosto je vzrok v izgubi otroka, partnerja ali zadeva politične prevrate.
3. Altruistični samomor – sem spadajo pripadniki tradicionalne družbe, v kateri se stoprocentno podredijo izbrani družbi in zaradi njih pozabijo nase ter svoje interese.
4. Fatalistični samomor – je ravno nasprotje anomičnemu, saj se tukaj družba posamezniku zdi zavirujoča, v smislu, da zavira njegove želje in pričakovanja. Pogosto so to sužnji ali zaporniki (Valetič 2009: 72–73).

Obravnavani dramski osebi bi na podlagi opisanih modelov lahko prisodili egoistični in fatalistični samomor.

4 PRIMERJAVA OBRAVNAVANIH OSEB

Vseh devet obravnavanih dramskih oseb lahko označimo kot posebneže, med katerimi eni bolj drugi manj odstopajo od družbene norme. Najbolj izstopajoči so prav gotovo Fred Miller, Rudi in Lidija, čeprav to še ne pomeni, da izstopajo na enak način oziroma z enakim psihološkim problemom. Oba, tako Rudi kot Fred, sta brez prijateljev in družine. Osamljena sta, a to izražata drugače. Fred si izbere žrtev, pokaže spolovilo in na ta način komunicira z okolico, z vzbujanjem šoka, strahu, medtem ko Rudiju um megli patološka ljubosumnost na nekdanjo ženo Lidijo, ki pa trpi za duševnimi motnjami zaradi neplodnosti. Vse tri tako pestijo različne duševne težave, ki pa se odražajo na več načinov. Duševni problemi pestijo tudi Branka, ki v primerjavi z ostalimi svet doživlja kot zelo krut, saj sovraži vrednote, se jim zoperstavlja in se vplete celo v kriminalno dejanje ropanja. Na vprašanja družine odgovarja s

kratkimi odgovori, kar počne tudi Fred Miller. Pri Rudiju so ti kratki odgovori posledica odtujenosti v izoliran svet, pri Fredu pa dobimo občutek, da z njimi skriva pravega sebe, da ga ljudje ne bi obsojali in dojemali kot drugačnega. Branka duševne težave, ki so verjetno tudi posledica odsotnosti očeta, pripeljejo do samomora. Z žalostno usodo se konča tudi življenje Brankovega očeta Svetozarja Mitića, ki umre zaradi travm, ki mu jih je povzročilo bivanje v koncentracijskem taborišču. Pokopljejo ga dogodki iz preteklosti, napačne politične odločitve, predvsem pa trpljenje, ker zaradi odsotnosti od doma ni mogel biti niti dober oče niti dober mož. Njegova žena Olga je posledično utrpela akutno stresno motnjo – razosebljenost, kar je posledica prekomerne zaskrbljenosti, stresnih situacij in izčrpanosti.

Podobno kot Svetozarja so travmatični dogodki zaznamovali tudi Dorothy Jackson, Evo Stempowsky, Jimmyja Pollacka in Freda Millerja. Na Dorothy, Jimmyja in Freda so vplivale posledice njunih odnosov v družini, medtem ko je na Evo vplivalo spolno nadlegovanje. Vsi trije so imeli posledice pri vzpostavljanju različnih odnosov, kar pa še posebej izstopa v njihovem odnosu do spolnosti. Med njimi je najbolj izstopajoč Rudi, ki je vsakršno komunikacijo z Dorothy zreduciral na seksualnost, kar bi lahko razumeli že kot spolno nasilje, saj ga je ona zavračala, on pa jo je k temu še naprej nagovarjal. Dorothy je z Jimmyjem in Fredom prav tako gradila le površinske odnose, ki so se omejili na seksualnost, medtem ko je Eva hladnost raztresala vsepovprek. Vsak, ki je bil drugačen, se ji je zdel čuden in nenormalen.

Najmanj izstopajoča je prav gotovo Olga, saj njene psihološke težave, napolnjene s prekomerno skrbjo za družbo niso škodljive. Tudi težave Dorothy, Eve, Jimmyja in Svetozarja na zunaj niso opazne, odražajo se le na ravni psihološkosti oziroma duševnosti. S strani družbe je najbolj nesprejemljiv Fred Miller, saj s kazanjem svojega spolovila vzbuja pri ljudeh strah, šok in je kot tak nesprejemljiv. Njegov ekshibicionizem bi lahko povezali s sodobno željo po pozornosti na družabnih omrežjih, kjer ljudje danes dovolimo marsikomu, da gleda v našo zasebnost. Sami hrepenimo po reakciji, šokih ali odobravanju svojih dejanj, ko se prek fotografij in ostalih objav vedno bolj razgaljamo.

Jovanović je vseh devet protagonistov označil s psihološkimi, duševnimi težavami sodobne družbe. Vse več ljudi se danes sreča z razosebljenostjo, ki je prizadela Olgo, saj je današnji tempo življenja zelo hiter, kar ljudem povzroča duševno izčrpanost. Prekomerna količina in kopičenje težav pa lahko pomenita duševni zlom. Samomor je v današnji družbi stalnica, črna

statistika pa je v vseh starostnih skupinah zaskrbljujoča. Valetič sicer v svoji knjigi *Samomor: večplastni fenomen* zapiše, da se količnik samomorov v Sloveniji manjša, saj je leta 2004 storilo samomor kar 27 oseb, medtem ko v letu 2006 le 16 (Valetič 2009: 98).

Mnogo parov se sooča s problemom, s katerim sta se srečala Rudi in Lidija – neplodnost in posledično neuspešno komuniciranje, varanje, zamere in nepremostljiva bolečina, ki so vodili v uničenje razmerja.

Jimmy nas z uporabo kletvic, kot so »rajca«, »pizda«, »pička«, »babe«, »fuk« opominja na neprijaznost okolice, s kakršno se vsakodnevno srečujemo. Njegova komunikacija je zaznamovana s seksualnim absurdom, ki izgublja intenzivnost, saj se agresija verbalnih odnosov v današnji družbi le še stopnjuje.

Fred, Dorothy, Eva in Svetozar se soočajo s težavami, ki izhajajo iz travmatičnih dogodkov njihove preteklosti. Psihoterapije, ki smo jim tudi priča v delih, so danes nekaj veliko bolj vsakdanjega kot nekoč, saj se povečuje število ljudi z žalostnimi zgodbami, ki so podobne zgodbam Jovanovičevih protagonistov. Neprijetne plasti osebnosti lahko z empatijo marsikateremu izmed teh devetih izpostavljenih odpustimo.

5 SKLEP

V diplomskem delu sem analizirala devet protagonistov, ki se pojavljajo v dramah *Ekshibicionist*, *Zid*, *jezero* in *Karamazovi*. Iz prvega dela smo analizirali štiri dramske osebe, in sicer: Freda Millerja, Dorothy Jackson, Evo Stempowsky in Jimmyja Pollacka. Iz dela *Zid*, *jezero* smo obravnavali le dve osebi, Lidijo in Rudija, ki sta bili najbolj izstopajoči, in iz tretjega dramskega besedila tri osebe, Svetozarja Mitića, Olgo Mitić, Branka Mitića, z različnimi psihološkimi težavami. Njihove posebnosti, ki so se pokazale kot družbeno nesprejemljive oziroma so odstopale od družbene norme, smo s pomočjo strokovne literature definirali in jih povezali s samimi protagonisti. Ugotovili smo, da se Jovanovićeve dramske osebe dotikajo psiholoških in duševnih težav, ki ljudem v današnjem svetu niso tuja. Mnogo ljudi se srečuje s problemom razosebljenosti, ki jo uvrščamo pod akutno stresno motnjo, s katero se je srečala avtorjeva protagonistka Olga. Prav tako nam ni tuja beseda samomor, ki se pojavlja tako med mladimi kot odraslimi. V dramskem delu *Karamazovi* je storil samomor Branko, ki se ni znal soočiti s svojimi težavami. Predobro poznamo svet varanja, patološke ljubosumnosti, nerešenih konfliktov in problem neplodnosti, ki so pestila Lidijo in Rudija, ter ju celo popeljalo v smrt. Protagonist Jimmy in njegove izbrane kletvice, »rajca«, »pizda«, »pička«, »babe«, »fuk« so nas le opomnile na neprijaznost okolice, s kakršno se vsakodnevno srečujemo, saj se agresija verbalnih odnosov v današnji družbi le še stopnjuje. Ekshibicionista, Freda Millerja, ki je družbeno najbolj nesprejemljiv zaradi razkazovanja svojega spolovila pa lahko povežemo s sodobno željo po pozornosti na družabnih omrežjih, kjer ljudje marsikomu dopuščamo vpogled v našo zasebnost. Iščemo pozornost in odobravanje svojih dejanj prek fotografij in ostalih objav in se tako vsakodnevno bolj razgaljamo. Vsi smo ekshibicionisti kot Fred Miller, le na drugačen način. Protagoniste Dorothy, Evo, Svetozarja in prav tako Freda Millerja so zaznamovali travmatični dogodki iz preteklosti, s katerimi se niso nikoli dodobra soočili in so zato dolgove odplačevali kasneje v sedanjosti. S takšnimi dogodki se ljudje srečujemo vsakodnevno, le da so v večini manjšega obsega, kot jih imajo dramske osebe. Vsi se srečujemo s težavami, ovirami, ki pa jih s pomočjo prijateljev, družine, partnerjev, knjig ali psihiatrov nekateri bolj nekateri manj uspešno premagujemo. Iz intervjuja, ki je bil objavljen na spletnem mestu časopisa *Dnevnik*, smo izvedeli, da je tudi sam avtor na svoji koži občutil, kako je biti drugačen.

POVZETEK

V diplomski nalogi sem analizirala psihološke posebnosti Jovanovičevih protagonistov iz naslednjih dramskih besedil: *Ekshibicionist*, *Zid jezera in Karamazovi*. Ugotovila sem, da je avtor izbral dramskim oseba sodobne bolezni, ki se v naši sodobni družbi vsakodnevno povečujejo. V drami *Ekshibicionist* Fred Miller trpi za disociativnimi motnjami, kar pomeni, da ga je v preteklosti zaznamoval tragičen dogodek, ki vpliva na njegovo življenje, in sicer da izraža svoja čustva z razkazovanjem svojega spolovila. Njegovo razkazovanje umeščamo v eno od oblik spolnega nasilja. Težave socialne delavke Dorothy izvirajo iz neurejenih družinskih razmer, kar se odraža na odnosih, ki jih gradi z ostalimi ljudmi, in sicer se z Jimmyjem in Fredom spusti le v seksualni odnos. Tretja obravnavana dramska oseba Eva Stempowsky pa trpi zaradi spolnega nadlegovanja v preteklosti, zaradi katerega ima še danes travme in tako posledično ne mora sprejeti ljudi, kot je Fred Miller, saj jo to vsakokrat opomni na preteklost. Jimmy, paznik, je verbalno agresiven, in sicer po vsej verjetnosti njegovo obnašanje in izbira besednjaka izvira iz neurejenih družinskih razmer. Prav tako se poslužuje spolnega nasilja, saj protagonistko Dorothy vedno znova nagovarja za spolni odnos, kljub temu, da ga ona vsakodnevno zavrača. V drami *Zid, jezero* sem analizirala le dve osebi, ki sta izstopali, in sicer Rudija in Lidija. Ugotovila sem, da je Rudi patološko ljubosumen, kar ga pripelje tako daleč, da umori soseda, saj misli, da ga vara z njegovo ženo, medtem ko Lidija trpi za duševnimi motnjami zaradi neplodnosti, ki je tudi povod za ločitev. V drami *Karamazovi* sem analizirala tri protagoniste, Branka, Svetozarja Mitića in Olgo Mitić. Ugotovila sem, da je na Branka močno vplivala očetova odsotnost, ki je na njem pustila travme. Te so ga pripeljale celo do samomora. Njegov oče, Svetozar Mitić je utrpel posledice, ker je več let preživel v koncentracijskem taborišču in zato ni mogel izpolniti svojega očetovskega poslanstva. Po vrnitvi domov je imel travme, saj se ni mogel sprijazniti s svojim življenjem, zato je tudi kmalu umrl. Njegova žena Olga Mitić pa se je prekomerno razdajala za otroke in tako utrpela akutno stresno motnjo – razosebljenost. Medtem ko je pretirano skrbela za otroke, je pozabila nase. Zadnji analiziran protagonist je Branko, ki ima duševne težave zaradi odsotnosti očeta. Na koncu ne vidi več rešitve, zato stori samomor. Vsi Jovanovičevi protagonisti so zaznamovani s psihološkimi težavami, v kar so jih v veliki meri pripeljale socialne okoliščine. Danes se bolezni, s katerimi se soočajo dramske osebe vsakodnevno povečujejo, saj so ljudje pod stresom in pritiskom, ki jih lahko pripelje do psiholoških težav.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

1. Jovanović, Dušan, 2004: *Ekshibicionist, Karajan C, Klinika Kozarcky*. Ljubljana: Študentska založba.
2. Jovanović, Dušan, 2013: *Boris, Milena, Radko*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

LITERATURA

1. Arenes, Jacques, 2003: *Je oče še del družine?* Ljubljana: Oka, otroška knjiga.
2. Borovnik, Silvija, 2005: *Slovenska dramatika v drugi polovici 20. Stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
3. Brajša, Pavao, 1982: *Človek, spolnost, zakon*. Ljubljana: Delavska enotnost.
4. Čačinovič – Vogrinčič, Gabi, 1998: *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
5. Čepin Čander, Maja, 2010: Dušan Jovanović. Najdeno 10. junija 2016 na spletnem naslovu: <https://www.dnevnik.si/1042412494>
6. Drama, Ekshibicionist. Najdeno 10. Junija 2016 na spletnem naslovu: <http://www.drama.si/repertoar/delo?id=192>
7. Drama, Boris, Milena, Radko. Najdeno 25. avgusta na spletnem naslovu: <http://www.drama.si/repertoar/delo?id=1725>
8. Društvo za nenasilno komunikacijo. Najdeno 20. julija 2016 na spletnem naslovu: <http://www.drustvo-dnk.si/dejavnosti/osebe-z-izkunjjo-nasilja/svetovalnica-za-zrtve-spolnega-nasilja/295.html>
9. Društvo pisateljev. Najdeno 5. junija 2016 na spletnem naslovu: <http://www.drustvopisateljev.si/si/pisatelji/>
10. Erzar, Tomaž, 2007: *Duševne motnje*. Celje: Celjska Mohorjeva.
11. Gostečnik, Christian, 2015: *Je res vsega kriv partner?* Ljubljana: Frančiškanski družinski inštitut.
12. Inkert, Andrej, 1981: *Drama in teater med igro in usodo*. V Dušan Jovanović: *Osvoboditev skopja in druge gledališke igre*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
13. Ivanc, Aleksandra, 2006: *Album slovenskih književnikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
14. Jurca Tadel, Vesna, 2004: *Poenostavljeni ekshibicionist. Delo št. 63. 8.*

15. Kralj, Lado: *Kako so sestavljene drame Dušana Jovanovića*, 2013. V Dušan Jovanović: Boris, Milena, Radko in druge igre. Ljubljana: Cankarjeva založba.
16. Lukan, Blaž, 2001: Igra o tistem, ki ga kaže. *Delo št. 285*. 8.
17. Mornet, Michel, Marie, 2014: *Ko otroka ni in ni ---*. Ljubljana: Emanuel.
18. Pezdirc Bartol, Mateja, 2010: *Najdeni pomeni: empirične raziskave recepcije literarnega dela*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
19. Sigledal, Avtorski projekt Dušana Jovanovića »SPOVEDI«. Najdeno 25. avgusta 2017 na spletnem naslovu: <http://veza.sigledal.org/prispevki/avtorski-projekt-du%C5%A1ana-jovanovi%C4%87a-spovedi>
20. Sigledal, Razodetja Dušana Jovanovića. Najdeno 25. avgusta na spletnem naslovu: <http://veza.sigledal.org/prispevki/razodetja-du%C5%A1ana-jovanovi%C4%87a>
21. Plesničar – Kores, Blanka, 2011: *Duševno zdravje*. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede.
22. Predan, Alja, 2004: *Marginalci*. V Dušan Jovanović: Ekshibicionist, Karajan C, Klinika Kozarcký. Ljubljana: Študentska založba.
23. Psihijatrija. Najdeno 25. avgusta 2016 na spletnem naslovu: http://psihiater-leser.com/dusevne_motnje/vzroki_nastanka_dusevnih_motenj/
24. Primorac, Igor, 2002: *Etika in seks*. Ljubljana: Krtina.
25. Rugelj, Samo, 2014: Pri drami je dialog moje najmočnejše orožje. Najdeno 27. avgusta 2016: http://www.bukla.si/?action=clanki&cat_id=1&author_id=18770&page=3&limit=30&article_id=2461
26. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Najdeno 15. julija 2016 na spletnem naslovu: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>
27. Švab, Alenka, 2001: *DRUŽINA: Od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
28. Valetič, Žiga, 2009: *Samomor: večplastni fenomen*. Maribor: Ozara Slovenija
29. Zupan Sosič, Alojzija, Nidorfer-Šiškovič Mojca, Dedo Lale, Nuša, 2006: *Svetovni dnevi slovenske literature, 20. do 25. november 2006: almanah*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 38 –39.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 15. september 2016

Saša Kolenc

Izjava kandidata/kandidatke

Spodaj podpisana Saša Kolenc izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum: 15. 9. 2016

Podpis kandidata/kandidatke: